

Валентин Давидюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
valentyn.v.davydiuk@lpnu.ua

ПРАВОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СТРУКТУРУВАННЯ СМИСЛОВОГО ПРОСТОРУ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.029>

© Давидюк В., 2023

У статті обґрунтовано положення про доцільність вважати правову ідентичність як особливу форму соціальної ідентичності та розкрито її сутність як юридичної категорії. Визначено, що правова ідентичність визначається насамперед індивідуальним характером, адже це індивідуальна якість фізичної особи, яка полягає у взаєморозумінні між цією особою та суспільством, забезпечує можливість оптимальної реалізації суб'єктивних юридичних прав й сприяє оперативному здійсненню суб'єктивних юридичних обов'язків, є базисом розвитку індивідуального правового статусу та слугує морально-психологічним детермінантом характеру правової поведінки суб'єкта права.

Акцентовано на тому, що правова ідентичність є динамічною категорією, яка трансформується в процесі правової соціалізації. Ідентичність особи у науковому дискурсі здебільшого тлумачиться як динамічне, цілісне когнітивно-мотиваційне утворення, а відтак є системою визначальних соціальних конструктів суб'єкта, що упродовж життя конструюється (формується) внаслідок взаємодії, соціального порівняння та активної побудови соціальної реальності. Відповідно, і правова ідентичність має динамічний характер, містить мотиваційну складову частину, є системою соціальних коняктів індивідуальної особи як суб'єкта права та формується у процесі соціально-правової взаємодії аналогічних і відмінних суб'єктів права, відображає морально-психологічне зіставлення себе з навколишньою правовою дійсністю та є чинником, який впливає на правову матерію певного суспільства. Правова ідентичність має несталу природу та трансформується у процесі правової соціалізації особи. Соціально-правові реалії особи викликають зміни її особистості, а підвищення чи, навпаки, зниження цінності права на певному етапі життя людини відображається в її сутності.

Ключові слова: особа; правова ідентичність; правова ідентифікація; індивідуальний правовий статус; правова поведінка; права людини; обов'язки громадянина; права система; держава; взаємодія.

Постановка проблеми. Проблема становлення особистості, її ціннісно-сміслової основи, навиків цілепокладання і ставлення до власного життя є вкрай актуальним для оптимального розвитку громадянського суспільства в Україні. Позаяк успішне функціонування всіх сфер суспільного буття значною мірою визначається особистісними якостями, здібностями, цінностями

та запитами кожної конкретної людини. Питання самоствердження та розвитку особистості, зокрема формування різних видів її ідентичності (особистісної, соціальної, національної, професійної, правової тощо) визначає поведінку людини (правомірну чи неправомірну) та ефективність її діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема національно-культурної, цивілізаційної та правової (громадянської) ідентичностей набуває дедалі більшої актуалізації у дослідженнях сучасних закордонних та вітчизняних учених. Питання розвитку особистості та становлення її ідентичності в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно досліджували такі українські вчені: Т. Гарасимів, О. Гришук, І. Жаровська, В. Ковальчук, М. Кондра, Ю. Кравцов, О. Парута, Б. Стецюк, М. Цимбалюк, А. Якуніна та ін. Однак аналіз праворозуміння суб'єкта в аспекті його ідентичності досі не отримав достатньої уваги, зокрема у герменевтико-антропологічному аспекті, коли право виступає не як правосвідомість, а як спосіб буття людини конкретної правової культури.

Мета статті – обґрунтувати положення про доцільність вважати правову ідентичність як особливу форму соціальної ідентичності та розкрити її сутність як юридичної категорії.

Виклад основного матеріалу. Ідентичність є комплексною та комплементарною категорією. Це питання породжене в межах психологічної науки, проте розширило свої межі на низку інших соціальних наук, у тому числі формується і в межах правової науки. Насамперед вказане зумовлено гуманізацією, демократизацією правової реальності. Вперше детально дефініцію ідентичності було проаналізовано Е. Еріксоном, який розглядає її як складне особистісне утворення, що має особистісну тотожність, цілісність (відчуття й усвідомлення себе незмінним незалежно від зміни ситуації і ролі), спадкоємність свого минулого, сьогодення і майбутнього, а також визнання певної межі схожості з іншими людьми при одночасному баченні своєї унікальності і неповторності. Соціальна ідентичність вченим визначається як особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами та стандартами [1].

Ідентичність треба розуміти як стан сформованої особистості, процес формування індивідуальних категорій називається ідентифікацією. На нього впливає низка чинників, що мають як внутрішній аспект, зокрема уподобання, установки, свідомість, знання, вірування тощо суб'єкта, так і зовнішні, насамперед це те середовище, де формується особистість. На первинному етапі ідентифікації це сім'я, згодом соціальне середовище. Загалом у науці погоджено, що ідентичність характеризує якісне самовизначення особистості, а ідентифікація – процесуальну сторону його розгортання.

У соціальних наук загальноприйнятою є дефініція ідентичності як активного процесу, який відображає уявлення суб'єкта про себе і супроводжується відчуттям власної безперервності, що дає змогу йому сприймати своє життя як досвід тривалості і єдності свідомості та сприяє послідовним діям. Ідентичність у цьому випадку виступає ознакою “входження” індивіда в соціальну позицію [2, с. 109].

Відомий соціолог П. Берк виокремлює “опорні пункти” ідентичності. Першим є соціальна роль, яка визначається локалізацією індивіда у соціальній структурі, і пов'язані з нею очікування. Другим виступає групова або категоріальна належність (чоловік, американець, член клубу), третім – специфіка індивіда як особи. Ідентичності рухомі саме тому, що постійно змінюються взаємовідносини між групами, системи обміну ресурсами, соціальні ролі [3].

У юриспруденції правова ідентичність зазвичай тлумачиться як модель взаємовідносин будь-якої фізичної особи як суб'єкта права з соціально-правовим середовищем, що забезпечує можливість оптимальної реалізації суб'єктивних юридичних прав і сприяє належному здійсненню суб'єктивних юридичних обов'язків, є основою розвитку індивідуального правового статусу та слугує психологічним детермінантом характеру правової поведінки суб'єкта права.

Правова ідентифікація, як психологічний процес, сприяє формуванню в особі цілісних уявлень про себе як суб'єкта права, що сприяє правильній правовій соціалізації, адже “у процесі первинної чи вторинної соціалізації індивіда здійснюється налаштування його мислення і поведінки на колективний стиль групи” [4, с. 266].

Ідентичність формується в процесі соціалізації людини (зокрема правової) і пізніше істотно впливає на самоствердження особистості, її поведінку та діяльність. Особистість розглядається як суб'єкт правової свідомості (самосвідомості) [5, с. 66]. Звідси зміст правової ідентичності можна розкрити крізь призму трьох складових частин: 1) когнітивної – прийняття та засвоєння правових знань; 2) емоційної – позитивна оцінка правових норм, самокритичність тощо; 3) ціннісно-вольової – чітке правове самовизначення, що включає вибір цілей, правових переконань, життєвих правових цінностей (інтеріоризованих правових норм), яких людина дотримується упродовж всього життя. На основний критерій наявності правової ідентичності вказує така ознака: особа розглядає свою правову поведінку, власні рішення не як випадкові чи ким-небудь нав'язані, а як внутрішньо зумовлені.

Дослідниця О. Парута детермінувала правову ідентичність “як персоналізовану якість особи, яка відображає стан психологічного засвоєння власного правового статусу і свідчить про усвідомлення особою своєї ролі у правовій системі” [6, с. 6]. Входження людини у правову реальність, її соціалізація та ідентифікація є суттєвою сферою сучасної людини.

Правова ідентичність існує в державі лише за умови рівності прав та обов'язків її громадян з обов'язковим дотриманням свободи, коли право визнається найвищою цінністю. Велика кількість вчених вважає, що право трансформується у свідомості індивіда, приєднується до колективу та створює певну установку на правову поведінку. Правова культура своєю чергою виступає “сприятливим” середовищем для існування правової ідентичності. Від правильності перебігу процесу правової ідентифікації залежить успішність правового виховання, і навпаки, від мудро спланованого та реалізованого державою процесу правового виховання громадян залежить правова ідентичність особи, її правова свідомість та правова культура [7, с. 127].

На думку Ю. Кравцова та А. Якуніної, однією зі складових частин правосвідомості є духовна правова ідентичність. Дослідники наголошували на тому, що правова ідентичність неминуче фокусує рівень усіх змін особистості, що виявляються в елементах соціально-правової активності, у соціально-правових установках особистості, у відношенні до норм права, у готовності реалізувати право, у реальній участі кожного індивіда в правових відносинах [6, с. 98].

Окремі дослідники стверджують, що правова ідентичність є формою соціального буття суб'єкта права, а ідентичність скеровує увагу дослідника на людину у її взаємозв'язку з правом, де останнє розуміється не лише як зовнішній регулятор, а насамперед внутрішня якість індивіда, яка ґрунтується на інтеріоризації права як цінності, життєвої домінанті, що всю її правову активність [7, с. 127].

У філософсько-правому дискурсі існує також позиція, що правова ідентичність є станом свідомого входження в соціальну групу, що характеризується юридично значущими якістьми. Відповідно, правова ідентичність характерна не для всіх членів суспільства, позаяк потребує високого рівня рефлексії та індивідуальної правової культури, зокрема знання про право й уміння давати йому оцінку [9, с. 34]. Звідси така якість індивідуума, як правова ідентичність, є властивою лише тим особам, які мають належний юридичний досвід та комунікативні навички. Тому вважаємо, що до таких осіб можна відносити лише тих, які залучені до сфери юриспруденції завдяки своїй професійній діяльності (юрисконсульти, судді, адвокати, нотаріуси тощо).

На підставі проаналізованого матеріалу з означеної проблематики можемо визначити такі ознаки правової ідентичності як правової категорії. Правова ідентичність визначається насамперед індивідуальним характером, адже це індивідуальна якість фізичної особи, яка полягає у взаєморозумінні між цією особою та суспільством, забезпечує можливість оптимальної реалізації суб'єктивних юридичних прав й сприяє оперативному здійсненню суб'єктивних юридичних

обов'язків, є базисом розвитку індивідуального правового статусу та слугує морально-психологічним детермінантом характеру правової поведінки суб'єкта права.

Правова ідентичність має соціально-правову природу, вона відіграє роль морально-психологічної складової частини процесу правової соціалізації, що ідейно поступово вводить особу в сферу прав та обов'язків. Правова ідентичність є результатом морально-психологічної взаємодії особи та правової системи суспільства як цілісної, структурно впорядкованої на основі норм права та інших правових засобів виваженої, стійкої взаємодії суб'єктів права, що забезпечує правопорядок.

Правова ідентичність динамічно розвивається у процесі правової ідентифікації як елемента правової соціалізації особи. Ідентифікація є модусом соціалізації особи, через який опосередковано засвоюються цінності, ідеали, певні взірці поведінки тих індивідуумів чи соціальних груп, з якими особа себе ідентифікує. З огляду на те, що соціалізація завше є ціленаправленим та ціннісно-раціональним процесом, то ідентифікація у цьому контексті задає інтенцію соціалізації, окреслює її параметри та функціональні завдання – формування суб'єкта чи суб'єктів соціальної системи, який підтримує її/їх життєдіяльність. Тобто ідентифікація є чинником динамічного процесу соціалізації [6, с. 11].

Правова ідентичність особи є наслідком взаємодії особи та індивідуального правового статусу, тобто вона виникає внаслідок тісної взаємодії людини і права. Як слушно зауважує С. Сливка, соціальність формується у процесі формування взаємозв'язків з іншими людьми, адже неможливим є ізольоване життя. Саме соціальність сприятиме цивілізованому розвитку обставин, за якої соціальне “Я” усвідомлюватиме власну природну залежність від корпоративного “Ми”. У широкому розумінні правова ідентичність є фіксованою субстанцією, станом юридичного самовизначення суб'єкта через прийняття та засвоєння громадянами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, що встановлені державою [10, с. 29]. Отже, правова ідентичність є результатом комунікації особи та запропонованого їй державою індивідуального правового статусу, практичним свідченням цінності права для людини.

Правова ідентичність – це внутрішній суб'єктивний імператив правової поведінки особи. Вона відображає індивідуальний соціально-правовий досвід особи та визначає ступінь та форму її участі у різних видах правовідносин. Характер й спрямованість правової ідентичності людини позначається передусім на її поведінці. У “дезадаптивній” поведінці простежуємо недостатність правового вибору, що призводить до роздвоєння (дисоціативного розладу) особистості, боротьби мотивів, сумнівів щодо вибору між існуючим та іншим. У контрадаптивній поведінці відсутність відчуття однакового для всіх простору соціальної свободи може зумовити такі дії, які не виходять за межі морально-контрадаптивної поведінки, тобто звертаються до аморальних і протиправних методів і засобів, а антагоністичне ставлення до Іншого, відмова від компромісу, неприйняття, навіть раціональних пропозицій іншої сторони, радикалізм, прагнення вести “гру без правил”, здебільшого деструктивний спосіб поведінки у суспільстві [11, с. 123–124]. Власне, за характером правової поведінки суб'єкта права ми можемо оцінювати стан сформованості та вид правової ідентичності особи (суспільно корисна (позитивна) чи суспільно шкідлива (негативна)).

Правова ідентичність виступає як чинник підвищення правової активності особи. Правова ідентичність особи є внутрішнім суб'єктивним імперативом для всіх форм реалізації норм права, тобто це внутрішній, особисто сформований закон для людини, морально-психологічний визначник прийнятих нею рішень, які відображаються в дотриманні, виконанні, використанні та застосуванні правових норм, свідомий та умотивований чинник активної правової поведінки особи.

Висновки. Отже, правова ідентичність є динамічною категорією, яка трансформується в процесі правової соціалізації. Ідентичність особи у науковому дискурсі здебільшого тлумачиться як динамічне, цілісне когнітивно-мотиваційне утворення, а відтак є системою визначальних соціальних конструктів суб'єкта, що впродовж життя конструюється (формується) внаслідок

взаємодії, соціального порівняння та активної побудови соціальної реальності. Відповідно, і правова ідентичність має динамічний характер, містить мотиваційну складову частину, є системою соціальних конструктів індивідуальної особи як суб'єкта права та формується у процесі соціально-правової взаємодії аналогічних і відмінних суб'єктів права, відображає морально-психологічне зіставлення себе з навколишньою правовою дійсністю та є чинником, який впливає на правову матерію певного суспільства. Правова ідентичність має несталу природу та трансформується у процесі правової соціалізації особи. Соціально-правові реалії особи викликають зміни її особистості, а підвищення чи, навпаки, зниження цінності права на певному етапі життя людини відображається в її сутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Erik H. Erikson. *Identitdt und Lebenszyklus*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-531-92196-9_3 (дата звернення: 17.05.2023).
2. Burke P. (2004) *Identities and social structure*. *Social psychology quarterly*. Vol. 67. No. 1. P. 5–15.
3. Нагорна Л. П. (2011). Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 272 с.
4. Герасименко О. А. (2018). Психологічний зміст поняття “правова ідентичність”. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. С. 265–268.
5. Землянська О. В. (2004). Право як фактор регуляції поведінки особистості. *Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи*. Харків : НУВС. С. 48–94.
6. Парута О. В. (2017). Правова ідентичність особи : автореферат дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Міністерство освіти і науки України, Національний університет “Львівська політехніка”. Львів. 17 с.
7. Король К. (2022). Правова культура та формування правової ідентичності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*” (до 25-річчя Національного університету “Одеська юридична академія” та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). За загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”. Т. 1. С. 126–128.
8. Кравцов Ю. С., Якуніна А. О. (2015). Правова ідентичність як духовна складова правосвідомості. *Грані*. № 4. С. 96–99.
9. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія (2016). О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право. 488 с.
10. Сливка С. С. (2005). Природне та надприродне право: у 3 ч. Ч. 1 : Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка. 224 с.
11. Діденко Н. Г. (2006). Правова ідентичність і правовий нігілізм у демократичному суспільстві. *Ідентичність у сучасному вимірі* : матер. Міжнар. наук.-теорет. конф. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”. С. 123–125.

REFERENCES

1. Erik H. Erikson. *Identitdt und Lebenszyklus*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-531-92196-9_3 (Accessed: 17.05.2023). [in English].
2. Burke P. (2004). *Identities and social structure*. *Social psychology quarterly*. Vol. 67. No. 1. P. 5–15 [in English].
3. Nahorna L. P. (2011). *Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan* [Sociocultural identity: pitfalls of value distinctions]. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy Publ. 272 p. [in Ukrainian].
4. Herasymenko O. A. (2018). *Psykhologichnyi zmist poniattia “pravova identychnist”* [The psychological meaning of the concept of “legal identity”]. *Psykhologichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy* : tezy dop. nauk.-prakt. conf. (m. Kharkiv, 30 berez. 2018 r.). MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. P. 265–268 [in Ukrainian].

5. Zemlianska O. V. (2004). *Pravo yak faktor rehuliatcii povedinky osobystosti* [Law as a factor in the regulation of individual behavior]. *Osobystist yak obiekt sudovo-psykholohichnoi ekspertyzy*. Kharkiv: NUVS Publ. P. 48–94. [in Ukrainian].

6. Paruta O. V. (2017). *Pravova identychnist osoby* [Legal identity of a person]: avtoreferat dys. ... kand. yurydychnykh nauk: 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Natsionalnyi universytet “Lvivska politekhnikha”. Lviv. 17 p. [in Ukrainian].

7. Korol K. (2022). *Pravova kultura ta formuvannia pravovoi identychnosti*. [Legal culture and formation of legal identity]. *Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia*” (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu “Odeska yurydychna akademiia” ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava): u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.). Za zahalnoi redaktsiieiu S. V. Kivalova. Odesa : Vydavnychi dim “Helvetyka” Publ. Vol. 1. P. 126–128 [in Ukrainian].

8. Kravtsov Yu. S., Yakunina A. O. (2015). *Pravova identychnist yak dukhovna skladova pravovidomosti* [Legal identity as a spiritual component of legal awareness]. *Hrani*. No. 4. P. 96–99 [in Ukrainian].

9. *Suchasne suspilstvo: filozofsko-pravove doslidzhennia aktualnykh problem : monografiia* [Modern society: a philosophical and legal study of current problems] (2016). O. H. Danyliian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko ta in.; za red. O. H. Danyliana. Kharkiv: Pravo Publ. 488 p. [in Ukrainian].

10. Slyvka S. S. (2005). *Pryrodne ta nadpryrodne pravo* [Natural and supernatural law]: u 3 ch. Ch. 1 : Pryrodne pravo: istoryko-filozofskyi pohliad. Kyiv: Atika Publ. 224 p. [in Ukrainian].

11. Didenko N. H. (2006). *Pravova identychnist i pravovyi nihilizm u demokratychnomu suspilstvi* [Legal identity and legal nihilism in a democratic society]. *Identychnist u suchasnomu vymiri* : mater. Mizhnar. nauk.-teoret. konf. Donetsk : TOV “Iuho-Vostok, Ltd” Publ. P. 123–125. [in Ukrainian].

Дата надходження: 12.04.2023 р.

Valentyn Davydiuk

Lviv Polytechnic National University,
Institute law, psychology and innovative education
Department of Criminal Law and Procedure

LEGAL IDENTITY: STRUCTURING THE MEANINGFUL SPACE

The article substantiates the proposition about the expediency of considering legal identity as a special form of social identity and reveals its essence as a legal category. It was determined that legal identity is determined primarily by individual character, because it is an individual quality of a natural person, which consists in mutual understanding between this person and society, provides the possibility of optimal realization of subjective legal rights and contributes to the prompt implementation of subjective legal obligations, is the basis development of individual legal status and serves as a moral and psychological determinant of the nature of legal behavior of the subject of law.

It is emphasized that legal identity is a dynamic category that transforms in the process of legal socialization. The identity of a person in the scientific discourse is mostly interpreted as a dynamic, integral cognitive-motivational formation, and therefore it is a system of defining social constructs of the subject, which is constructed (formed) during life as a result of interaction, social comparison and active construction of social reality. Accordingly, legal identity has a dynamic character, contains a motivational component, is a system of social constructions of an individual as a legal subject and is formed in the process of social and legal interaction of similar and different legal subjects, reflects a moral and psychological comparison of oneself with the surrounding legal reality and is a factor that affects the legal matter of a certain society. Legal identity has an unstable nature and is transformed in the process of legal socialization of a person. Social and legal realities of a person cause changes in his personality, and the increase or, conversely, decrease in the value of law at a certain stage of a person's life is reflected in his essence.

Key words: person; legal identity; legal identification: individual legal status; legal behavior; human rights; duties of a citizen; legal system; state; interaction.